

Przypadek hrabiego Orgaza – w jakich granicach czasowych można projektować przyszłość po swojej śmierci?

Agnieszka Pyrzyńska

Doktor habilitowana nauk prawnych, radca prawny, profesor w Katedrze Prawa Cywilnego, Handlowego i Ubezpieczeń na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

✉ apyrz@amu.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0002-0351-8396>

The Case of Count Orgaz: Within What Temporal Boundaries Can One Plan for the Future After One's Death?

The aim of the article is to determine the temporal boundaries within which one can shape the legal situation of others after one's death. The starting point for these considerations is the case of Count Orgaz, who, in the 14th century, issued a perpetual disposition of benefits in favor of the Parish of St. Thomas in Toledo. The study examines the institution of condition, the 'legatum per damnationem', payments of benefits from family foundations, and 'inter vivos' contracts whose full effectiveness is linked to the death of the party. The research supports the conclusion that when planning for the future after one's death, one can only make dispositions that are binding within a limited temporal scope. The legal system protects both the freedom to dispose of property in the event of death and the freedom of heirs to acquire and maintain property. An exceptional regulation provides the Act on Family Foundations dated January 26, 2023. It creates a basis for establishing a family foundation for the purpose of accumulating assets, managing them in the interest of beneficiaries, and providing benefits on their behalf. As long as the family foundation exists, payments of benefits can be made in accordance with the will of the founder.

Słowa kluczowe: wieczysta dyspozycja, warunek, zapis zwykły, świadczenia od fundacji rodzinnej, umowy *inter vivos* skuteczne po śmierci strony, podstawienie powiernicze zapisobiercy zwykłego

Key words: perpetual disposition, condition, the *legatum per damnationem*, payments of benefits from family foundations, *inter vivos* contracts whose full effectiveness is linked to the death of the party, the *fideicommissum singulae rei*

[https://doi.org/10.32082/fp.1\(81\).2024.1231](https://doi.org/10.32082/fp.1(81).2024.1231)

1. Wprowadzenie – wieczysta dyspozycja hrabiego Orgaza

W kościele Santo Tomé w Toledo znajduje się jeden z najsłynniejszych obrazów El Greco¹ – *Pogrzeb hrabiego Orgaza*. Dzieło powstało w latach 1586–1587 (lub 1588) z przeznaczeniem dla tego kościoła². Upamiętnia ono pogrzeb don Gonzalo Ruíza z Toledo³, zmarłego w 1323 r. Jak głosi legenda, podczas tego pogrzebu⁴ nastąpiło cudowne wydarzenie – św. Szczepan i św. Augustyn zeszli z niebios, aby własnoręcznie pogrzebać ciało zmarłego rycerza. Za tym niezwykłym obrazem kryje się niezwykła historia. Spróbujemy ją odtworzyć na podstawie dostępnych źródeł, stosując przy tym uproszczenia uzasadnione spojrzeniem z dzisiejszej perspektywy⁵. Przypadek hrabiego Orgaza może bowiem stanowić kanwę do rozważenia problemu aktualnego również we współczesnym prawie cywilnym.

Don Gonzalo Ruíz, zwany później hrabią Orgazem, nakazał w testamencie swoim poddanym – mieszkańcom

miasta Orgaz – aby płacili co roku parafii Santo Tomé w Toledo następującą daninę: dwa barany, osiem par kur, dwa bukłaki wina, dwa ładunki drewna opałowego oraz sumę pieniężną 800 maravedis⁶. Po ponad 200 latach od śmierci pana Orgaz mieszkańcy odmówili wykonywania tego nakazu. Wówczas don Andrés Núñez, proboszcz parafii Santo Tomé w latach 1562–1601, wytoczył im proces przed trybunałem w Valladolid. W 1569 r. parafia wygrała proces, a środki uzyskane z tego tytułu proboszcz przeznaczył m.in. na utrwalenie w pamięci potomnych woli zmarłego hrabiego. Dnia 23 października 1584 r. duchowny uzyskał upoważnienie rady arcybiskupstwa w Toledo, a następnie 15 marca 1586 r. zawarł z El Greco – swoim parafianinem – umowę o wykonanie obrazu przedstawiającego pogrzeb hrabiego Orgaza w taki sposób, jak przekazała to święta legenda⁷. Za wykonanie zamówionego obrazu malarz uzyskał najwyższe w swoim życiu wynagrodzenie – 1200 dukatów⁸. Suma pieniężna wygrana przez parafię Santo Tomé w Toledo od mieszkańców miasta Orgaz musiała więc być znaczna.

Jeśli obraz odczyta się w kontekście tej historii, krąg jego głównych bohaterów rysuje się nieco inaczej niż przy interpretacji odwołującej się wyłącznie do warstwy wizualnej. Główną postacią jest hrabia Orgaz, pan dobry i hojny, który Kościołowi i biednym przekazywał różnorakiego rodzaju uposażenia, nadając niektórym z nich charakter wieczysty. Kolejnym bohaterem jest proboszcz don Andrés Núñez, przedstawiony w prawym dolnym rogu obrazu jako kapłan odczytujący księgę. To dzięki jego inicjatywie po prawie 250 latach nakaz pana Orgaz został sądownie wyegzekwowany, a następnie utrwalony w pamięci potomnych w formie obrazu⁹. Z dzisiejszej perspektywy można więc odczytywać *Pogrzeb hrabiego Orgaza* również w kategorii formy czynności prawnej o charakterze ustalającym. Trzecim

- 1 Właściwie Doménikos Theotokópulos, malarz pochodzenia greckiego, żyjący w latach 1541–1614.
- 2 Badania archeologiczne z 2001 r. potwierdziły, że obraz znajduje się nad miejscem pochówku don Gonzalo Ruíza oraz jego małżonki, którą była doña María González – zob. np. *Gonzalo Ruiz de Toledo*, <http://www.villadeorgaz.es/orgaz-conde-senores-4.htm> (dostęp: 4.01.2024).
- 3 Don Gonzalo Ruíz jest określany jako hrabia; tytuł ten został jednak nadany dopiero jego potomkom w 1520 r. Użycie tej formuły miało najprawdopodobniej służyć podniesieniu znaczenia zmarłego w oczach odbiorców obrazu. W czasach, w których żył don Gonzalo Ruíz, jego pozycja nie budziła wątpliwości – był m.in. burmistrzem Toledo i notariuszem królestwa, niezwykle hojnym donatorem i uznanym politykiem. Zob. np. tamże; A. Vallentin, *El Greco*, przeł. H. Ostrowska-Grabska, Warszawa 1958, s. 198–199.
- 4 Według niektórych źródeł pogrzeb ten miał miejsce w 1327 r. Wówczas szczątki hrabiego Orgaza przeniesiono z klasztoru augustianów do kościoła Santo Tomé. Zob. *Gonzalo Ruiz...*
- 5 Nałożenie daniny na mieszkańców Orgaz najprawdopodobniej wiązało się z relacją pan – wasal (nałożenie „manda”), nie zaś z uzyskaniem przez nich korzyści z majątku don Gonzalo Ruíza. Można jednak zaznaczyć, że dzięki staraniom don Gonzalo w 1293 r. król Sancho IV nadał miastu prawo organizowania targu w każdy wtorek, z zapewnieniem bezpieczeństwa uczestniczącym w nim osobom wraz z ich towarami. Zob. *Gonzalo Ruiz...*

6 Zob. np. tamże; A. Vallentin, *El Greco...*, s. 199.

7 Zob. np. *Gonzalo Ruiz...*; A. Vallentin, *El Greco...*, s. 199.

8 Zob. F. Marías, *Cuestionando un mito en Candía y Toledo: leyendo documentos y escritos de El Greco*, „Erytheia: Revista de estudios bizantinos y neogriegos” 2014, nr 35, s. 139, wraz ze wskazanym tam zestawieniem innych cen i wynagrodzeń.

9 Po to, aby ludzie nieśli nie zapominali łatwo o wdzięczności należnej hrabiemu. Zob. A. Vallentin, *El Greco...*, s. 198–199.

bohaterem dzieła jest wreszcie sam El Greco. Artysta nie tylko uwidoczniał na płótnie siebie i swojego syna, ale również utrwalił swoją renomę malarza.

zakres kompetencji – nie tylko może on kształtować sytuację prawną innych osób na moment swojej śmierci, ale również wyznaczać ją w okresie po swo-

System prawny zezwala, aby podmiot kształtował sytuację prawną innych osób zarówno na moment swojej śmierci, jak i w późniejszym okresie.

Przywołana wyżej historia pozwala wskazać jeszcze jednego bohatera. Nie jest on uwidoczniiony na obrazie, ma jednak kluczowe znaczenie dla jego powstania. Mowa o mieszkańcach miasta Orgaz. To ich sprzeciw wobec realizacji nakazu dawno zmarłego pana był inspiracją do zlecenia prac związanych z obrazem, oni też w istocie sfinansowali jego powstanie. Dostępne źródła nie pozwalają ustalić, jak długo wspólnota Orgaz była przymuszana do wykonywania obowiązku nałożonego przez don Gonzalo Ruiza. W momencie powstania obrazu od ustanowienia tego obowiązku upłynęło jednak ponad 250 lat.

2. Perspektywa współczesnego systemu prawnego – uwagi ogólne

Nie budzi wątpliwości, że polski system prawny dopuszcza składanie oświadczeń woli, które wywołują skutki z momentem śmierci podmiotu oświadczającego. Dotyczy to czynności prawnych *mortis causa* oraz – w pewnym zakresie – czynności prawnych *inter vivos*. Prawo dziedziczenia jest przy tym chronione na poziomie konstytucyjnym¹⁰, a w prawie spadkowym obowiązują reguły ułatwiające uwzględnienie woli zmarłego w jak najszerszym zakresie¹¹. W pewnych jednak przypadkach ustawa przyznaje podmiotowi oświadczającemu szerszy

jej śmierci, z uwzględnieniem nowych okoliczności. W szczególności spadkodawca może dokonać rozrządzenia pod warunkiem lub z zastrzeżeniem terminu albo wykreować obowiązek świadczenia, którego rozmiar jest wyznaczany z uwzględnieniem czasu upływającego po jego śmierci. Fundator natomiast może ustanowić fundację rodzinną, której celem jest gromadzenie mienia po jego śmierci, zarządzanie nim w interesie beneficjentów oraz spełnianie na ich rzecz świadczeń.

Przypadek hrabiego Orgaza ilustruje więc problem aktualny również we współczesnym prawie cywilnym i daje podstawy do sformułowania następującego pytania: jeśli oświadczenie woli może kształtować sytuację prawną innych osób nie tylko na moment śmierci podmiotu oświadczającego, ale również po jego śmierci, z uwzględnieniem nowych okoliczności, to w jakich granicach czasowych wola tego podmiotu może wyznaczać skutki prawne?

Pytanie to należy odnieść przede wszystkim do czynności prawnych *mortis causa* jako podstawowej kategorii czynności wywołujących wszelkie skutki dopiero z chwilą śmierci podmiotu oświadczającego. Ze względu na treść art. 941 k.c. dalsze rozważania można ograniczyć do rozrządzeń testamentowych, w szczególności do zapisu zwykłego oraz oświadczenia o ustanowieniu fundacji rodzinnej, złożonego przez fundatora w testamencie¹². Podobnie bowiem

10 Zob. art. 21 ust. 1 oraz art. 64 ust. 1–2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r., poz. 483 ze zm. i sprost.).

11 Zob. art. 941 i 948 oraz np. art. 947, 961, 962, 964 i 981³ Ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2023 r., poz. 1610 ze zm.).

12 Zob. art. 11 Ustawy z dnia 26 stycznia 2023 r. o fundacji rodzinnej (Dz.U. z 2023 r., poz. 326 ze zm.); dalej: u.f.r.

jak przy ustanowieniu fundacji w testamentie¹³, jest to czynność prawna *mortis causa*¹⁴.

Pytanie o granice czasowe, w jakich wola podmiotu oświadczającego może kształtować sytuację prawną innych osób po jego śmierci, dotyczy również niektórych czynności prawnych *inter vivos*. Można je, po pierwsze, odnieść do jednostronnej czynności prawnej¹⁵ ustalenia statutu fundacji rodzinnej przez fundatora (art. 26 ust. 1 u.f.r.). Jest to czynność *inter vivos* także wówczas, gdy oświadczenie o ustanowieniu fundacji rodzinnej jest składane w testamentie. Skuteczność ustalenia statutu fundacji jest bowiem powiązana z powstaniem fundacji rodzinnej w organizacji¹⁶, nie zaś ze śmiercią fundatora. Po drugie, pytanie to dotyczy również umów, które uzyskują pełną skuteczność wraz ze śmiercią strony. Tradycyjnie wskazuje się tu darowiznę na wypadek śmierci¹⁷, jest to jednak tylko jeden z przykładów umów tego rodzaju.

Podejmując próbę odpowiedzi na sformułowane wyżej pytanie, można na wstępie przedstawić kilka uwag ogólnych, powiązanych z przypadkiem hrabiego Orgaza. Po pierwsze, wraz z upływem czasu może nasilać się sprzeczność między wolą zmarłego a interesem żyjących (istniejących) podmiotów. Nawet jeśli odrzuca się założenie, że prawo chroni tylko żyjących¹⁸,

stanowisko, zgodnie z którym wola zmarłego w każdym przypadku powinna mieć pierwszeństwo przed interesem żyjących (istniejących), budzi wątpliwości zarówno na gruncie poszczególnych regulacji, jak i z perspektywy współczesnych stosunków społecznych¹⁹. Oceny tej nie zmienia fakt uzyskania przez żyjącego korzyści z majątku spadkodawcy.

Po drugie, oświadczenie woli wyznaczające skutki prawne w powiązaniu ze śmiercią podmiotu oświadczającego jest składane w określonych okolicznościach, w tym rodzinnych, społecznych czy ekonomicznych. O ile można – co do zasady – pominąć zmianę stosunków zachodzącą w okresie między złożeniem oświadczenia woli a śmiercią podmiotu oświadczającego, o tyle nie wydaje się to uzasadnione w przypadku zmian zachodzących po śmierci tego podmiotu, zwłaszcza w dłuższej perspektywie czasowej. Kwestią odrębną jest sposób wyznaczenia tych granic.

Po trzecie wreszcie, w analizowanym przypadku realizacja skutków oświadczenia woli następuje przy użyciu majątku, który przysługuje już innemu podmiotowi. W typowej sytuacji podmiot ten zarządza majątkiem, ponosi na jego rzecz określone nakłady i wydatki, podejmuje starania, które – przynajmniej w założeniu – mają służyć jego pomnażaniu. W tym kontekście stwierdzenie, że podmiot oświadczający może w szerokim aspekcie czasowym kształtować sytuację prawną innych osób po swojej śmierci, wiązałoby się – w jakimś zakresie – z akceptacją reguły, zgodnie z którą łatwo być hojnym z cudzego. Można również dostrzec, że podmiot oświadczający składa dyspozycje dotyczące majątku, który najczęściej powstał nie tylko w wyniku jego własnej pracy i starań lub też co najmniej przy niematerialnym wsparciu innych osób.

Przypadek, w którym oświadczenie woli kształtuje sytuację prawną innych osób po śmierci podmiotu oświadczającego może więc – wraz z upływem czasu – ujawniać sprzeczność między treścią oświadczenia a interesem tych osób (niektórych spośród nich). Rozstrzygając tę sprzeczność, można, na poziomie

13 Zob. art. 3 ust. 1 zd. 2 Ustawy z dnia 6 kwietnia 1984 r. o fundacjach (Dz.U. z 2023 r., poz. 166).

14 Tak np. na gruncie ustawy o fundacjach J. Strzępka, *Art. 3*, w: B. Sagan, J. Strzępka, *Prawo o fundacjach. Komentarz*, Katowice 1992, s. 30, nb. I.4; M. Załucki, *Art. 927 [Zdolność do dziedziczenia]*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Załucki, wyd. 3, Warszawa 2023, s. 1799, nb. 8; w nieco innym ujęciu – J. Trzewik, *Ustanowienie fundacji w testamencie – czynność prawna ‘mortis causa’ czy ‘inter vivos’?*, „Przegląd Sejmowy” 2021, nr 4, s. 197–201.

15 W kwestii zakwalifikowania czynności ustalenia statutu do kategorii czynności prawnych zob. np. wyrok SN z 12 kwietnia 2007 r., III CZP 26/07, OSNC 2008, nr 3, poz. 32.

16 Należy przyjąć, że statut wiąże już w stadium fundacji rodzinnej w organizacji – zob. np. art. 2 ust. 2 w zw. z art. 26 ust. 2 pkt 4 u.f.r.

17 Zob. w szczególności uchwała SN z 13 grudnia 2013 r., III CZP 79/13, OSNC 2014, nr 10, poz. 98.

18 Zob. J. Wierciński, *Uwagi o swobodzie testowania*, w: *Prawo handlowe XXI wieku. Czas stabilizacji, ewolucji czy rewolucji. Księga jubileuszowa Profesora Józefa Okolskiego*, red.

M. Modrzejewska, Warszawa 2010, s. 1250. Autor odwołuje się w tym zakresie do stanowiska W. Blackstone’a.

19 Por. też A. Paluch, *Granice swobody rozrządzania majątkiem na wypadek śmierci w prawie polskim*, Warszawa 2021, s. 194–196.

ogólnym, odwołać się do konstytucyjnego prawa dziedziczenia. Prawo to gwarantuje zarówno wolność dysponowania mieniem, jak i wolność jego nabywania oraz zachowania²⁰. Oznacza to, że w procesie stano-

okoliczności. Z tych względów dalsze dociekania koncentrują się wokół takich przypadków, jak: zastrzeżenie warunku, ustanowienie zapisu zwykłego, przyznanie beneficjentowi świadczeń od fundacji rodzinnej

Jakie wartości można przywołać, rozstrzygając przypadek sprzeczności między wolą zmarłego a interesem osób żyjących?

wienia oraz stosowania prawa należy zmierzać tak do urzeczywistnienia woli spadkodawcy, jak i ochrony sytuacji prawnej spadkobiercy. Jeżeli w danym przypadku między tymi wartościami zachodzi kolizja, jej rozstrzygnięcie powinno następować z uwzględnieniem innych wartości konstytucyjnych, w tym poszanowania godności człowieka (art. 30 Konstytucji RP), jego wolności (art. 31 Konstytucji RP), ochrony dziecka (art. 72 ust. 1 zd. 1 Konstytucji RP) i rodziny (art. 18 Konstytucji RP), strzeżenia dziedzictwa narodowego (art. 5 Konstytucji RP) oraz ochrony wolności działalności gospodarczej (art. 20 i art. 22 Konstytucji RP) i rodzinnego gospodarstwa rolnego (art. 23 Konstytucji RP). Tym samym już na poziomie rozważań ogólnych można stwierdzić, że w polskim systemie prawnym szczodroblivość współczesnego hrabiego Orgaza podlega ograniczeniom.

3. Instytucje prawa cywilnego umożliwiające projektowanie przyszłości po śmierci podmiotu oświadczającego

Rozmiar opracowania zmusza do ograniczenia rozważań dotyczących poszczególnych regulacji prawa cywilnego, przy użyciu których podmiot oświadczający może wyznaczać sytuację prawną innych osób w okresie po swojej śmierci, z uwzględnieniem nowych

ustanowionej w testamentie²¹ oraz zawarcie umowy *inter vivos*, której pełna skuteczność jest powiązana ze śmiercią strony.

3.1. Zastrzeżenie warunku

Przyjmuje się, że zastrzeżenie warunku pozwala na uelastycznienie reguł postępowania zawartych w czynności prawnej, dostosowują się one bowiem do wydarzeń następujących po dokonaniu czynności warunkowej²². Tym samym instytucja warunku może stanowić instrument, przy użyciu którego podmiot oświadczający kształtuje sytuację prawną innych osób z uwzględnieniem zdarzeń (okoliczności) zachodzących po jego śmierci. Dotyczy to warunkowego zapisu zwykłego (art. 975 k.c.) oraz warunkowych świadczeń od fundacji rodzinnej ustanowionej w testamentie (art. 34 ust. 1 u.f.r.). Poza ramy niniejszego opracowania wykracza natomiast omówienie zagadnienia, na ile właściwość innych czynności prawnych *mortis causa* oraz czynności prawnych wywołujących

20 Zob. w szczególności wyrok TK z 31 stycznia 2001 r., sygn. P 4/99, OTK 2001, nr 1, poz. 5. Por. też W. Borysiak, *Dziedziczenie. Konstrukcja prawa i ochrona*, Warszawa 2013, s. 69–70, gdzie autor analizuje aspekt prawa dziedziczenia zarówno odnośnie do spadkodawcy, jak i do spadkobiercy.

21 Dalsze rozważania można odnieść również do sytuacji, w której oświadczenie o ustanowieniu fundacji rodzinnej jest składane w akcie założycielskim (art. 11 u.f.r.). Należy jednak zaznaczyć, że w takim przypadku utworzenie fundacji rodzinnej nie musi wiązać się z projektowaniem przez fundatora przyszłości po swojej śmierci, lecz wynikać z przyjętego sposobu zarządzania majątkiem i podziału uzyskiwanych z tego tytułu korzyści.

22 Zob. Z. Radwański, *Treść czynności prawnej*, w: *System Prawa Prywatnego*, t. 2. *Prawo cywilne – część ogólna*, red. Z. Radwański, wyd. 2, Warszawa 2008, s. 259.

skutek w związku ze śmiercią lub po śmierci podmiotu oświadczającego dopuszcza zastrzeżenie warunku²³.

Wielu autorów rezygnuje ze wskazania przykładów warunkowego zapisu zwykłego²⁴. Niekiedy jednak przyjmuje się, że w przypadku zapisu zwykłego oraz świadczeń od fundacji rodzinnej za warunek mogą być uznane następujące zdarzenia: zawarcie małżeństwa przez uprawnionego, rezygnacja z zawarcia małżeństwa sprzecznego ze statusem uprawnionego czy też z zawarcia małżeństwa w ogóle, rozwód, ukończenie studiów, osiągnięcie określonego wieku²⁵. Niektóre ze wskazanych przykładów mogą budzić wątpliwości.

Świadczenie z tytułu zapisu zwykłego oraz świadczenia przyznane beneficjentowi od fundacji rodzinnej mają wyłącznie majątkowy charakter (zob. art. 968 § 1 k.c. i art. 2 ust. 2 u.f.r.). Uzasadnia to stwierdzenie, że formułując treść warunku, podmiot oświadczający może jedynie w ograniczonym zakresie uzależniać skutki swego oświadczenia od zajścia zdarzenia powiązanego ze sferą osobistą uprawnionego. Co do zasady bowiem dysponowanie majątkiem – niezależnie od tego, czy następuje na podstawie czynności prawnej *mortis causa*, czy *inter vivos* – nie stwarza dla dysponenta

podstaw do stosowania takiej formy nacisku, nawet jeśli ma to służyć zachowaniu substancji majątku. Przemawia za tym przede wszystkim zakaz naruszania godności (art. 30 Konstytucji RP)²⁶ i wolności człowieka (art. 31 ust. 1–2 Konstytucji RP)²⁷. Do naruszenia tych wartości może dojść już przez sam fakt postawienia uprawnionego przed koniecznością wyboru między nieprzyjęciem korzyści a przyjęciem jej za cenę podjęcia zachowań dotyczących jego sfery osobistej, których nie podjąłby w innych okolicznościach albo też podjąłby je niezależnie od faktu przyznania korzyści. Gdyby zaakceptować szeroki zakres kompetencji do określenia warunku, konsekwentnie należałoby przyjmując, że treść tego zastrzeżenia może odnosić się np. do wyznawania (niewyznawania) przez uprawnionego określonej religii²⁸, jego orientacji seksualnej czy też zmiany płci. W dalszej kolejności uznanie za dopuszczalny warunku powiązanego ze sferą osobistą uprawnionego wiązałoby się z nakazem prowadzenia przez sąd²⁹ postępowania dowodowego w tym zakresie, a dla uprawnionego z obowiązkiem przedstawienia dowodów w przypadku, gdy zdecydował się na przyjęcie korzyści. Nie jest jasne, jakie wartości miałyby przemawiać za tak głęboką ingerencją władzy publicznej w życie prywatne uprawnionego. Niezależnie więc od stanowiska przyjmowanego w obcych systemach prawnych³⁰

23 Zwraca uwagę fakt, że odnośnie do tej kategorii czynności prawnych ustawodawca wprowadza szereg regulacji szczególnych dotyczących warunku (zob. np. art. 962, 975, 981³, 1018 k.c. oraz art. 34 ust. 1 u.f.r.). Może to uzasadniać stanowisko, że w przypadku tych czynności zastrzeżenie warunku jest dopuszczalne tylko na zasadach określonych w ustawie. Kwestię tę można jednak uznać za otwartą.

24 Por. np. K. Osajda, *Art. 975 [Dopuszczalność warunku lub terminu]*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. W. Borysiak, wyd. 32, Legalis/el. 2024, nb. II, przyjmując jednak – choć niestanowczo – że spadkodawca ma w tym zakresie pełną swobodę; E. Skowrońska-Bocian, J. Wierciński, *Art. 975 [Zapis z warunkiem lub terminem]*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 6. *Spadki*, red. J. Gudowski, wyd. 2, Warszawa 2017, s. 231, nb. 1–3; M. Zelek, *Art. 975 [Dopuszczalność warunku lub terminu]*, w: *Kodeks cywilny*, t. 3. *Komentarz*, Art. 627–1088, red. M. Gutowski, wyd. 3, Warszawa 2022, s. 1513–1514, nb. 1–5.

25 Zob. np. E. Niezbecka, *Zapis*, Lublin 1990, s. 165; A. Paluch, *Granice...*, s. 164–173; przykłady wskazane w uzasadnieniu Rządowego projektu ustawy o fundacji rodzinnej. Zob. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Druk nr 2798, <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2798> (dostęp: 4.01.2024).

26 W zakresie stosowania art. 30 Konstytucji RP w stosunkach horyzontalnych, zob. np. L. Bosek, *Gwarancje godności ludzkiej i ich wpływ na polskie prawo cywilne*, Warszawa 2012, s. 121–124.

27 Niezależnie od stanowiska w kwestii możliwości stosowania art. 31 ust. 1–2 Konstytucji RP w stosunkach horyzontalnych, zob. np. L. Bosek, *Art. 31 [Zasada poszanowania i ochrony wolności człowieka]*, w: *Konstytucja RP*, t. 1. *Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016, s. 769–770, nb. 51; w przypadku relacji prywatnoprawnych konstytucyjną zasadę wolności należy rozpatrywać co najmniej z uwzględnieniem wykładni prokonstytucyjnej, zob. np. M. Safjan, *Wprowadzenie*, w: *Konstytucja RP*, t. 1, s. 86–87, nb. 45.

28 Zob. np. B. Swaczyna, *Warunkowe czynności prawne*, Warszawa 2012, s. 91. Warunek tej treści autor ocenia jako nieakceptowalną ingerencję w postępowanie innej osoby.

29 Co do możliwych w tym względzie uprawnień fundacji rodzinnej zob. uzasadnienie Rządowego projektu ustawy o fundacji rodzinnej (Druk nr 2798...), s. 26.

30 Zob. A. Paluch, *Granice...*, s. 167–172.

należy przyjąć, że sposób rozumienia godności i wolności człowieka w polskim systemie prawnym dość istotnie ogranicza podmiot składający oświadczenie woli w kształtowaniu warunku w powiązaniu ze sferą osobistą uprawnionego. Warunek taki – co do zasady – jest zabroniony jako przeciwny ustawie albo zasadom współżycia społecznego. Potwierdza to praktyka. W polskim orzecznictwie nie można znaleźć przykładu rozstrzygnięcia odnoszącego się do zastrzeżenia warunku, który jest ściśle powiązany ze sferą osobistą uprawnionego, dotyczącego w szczególności małżeństwa, wyznania czy orientacji seksualnej.

W wyjątkowych przypadkach powiązanie warunku ze sferą osobistą uprawnionego może być jednak dozwolone. Dotyczy to sytuacji, w której warunek

przez zapisobiercę (beneficjenta) określonego statusu majątkowego. Dokonując oceny, czy warunek się ziścił, można uwzględnić fakt zawarcia małżeństwa i związaną z tym zmianę sytuacji majątkowej uprawnionego³². Przykładem może być też zastrzeżenie, zgodnie z którym przyznanie poszczególnego świadczenia okresowego z tytułu zapisu zwykłego (świadczenia od fundacji rodzinnej) następuje pod warunkiem powstrzymywania się przez uprawnionego, w danym okresie, od używek i poddania się leczeniu w zakresie uzależnienia. Warunek ten respektuje powszechnie uznawane wartości moralne, jest obiektywnie korzystny dla uprawnionego oraz ogranicza go w możliwości przeznaczenia świadczenia na cele nieakceptowane przez podmiot oświadczający.

Wola zmarłego w bardzo ograniczonym zakresie może wyznaczać skutki prawne dotyczące sfery osobistej uprawnionego.

jest określony w sposób obiektywny i uzasadniony treścią dyspozycji, nie ma dla beneficjenta zaskakującego charakteru, jednocześnie zaś jego wpływ na treść całej czynności prawnej nie daje podstaw do zakwalifikowania go jako warunku zabronionego. W przypadku oświadczeń woli wywołujących skutki z momentem śmierci podmiotu oświadczającego lub później, przykładem może być zastrzeżenie dotyczące zdobycia przez uprawnionego określonego wykształcenia lub kwalifikacji³¹, jeżeli w odpowiednim czasie dowiedział się, że jest to wymóg niezbędny dla prowadzenia rodzinnego przedsiębiorstwa czy gospodarstwa rolnego. Innym przykładem jest ustanowienie renty w drodze zapisu zwykłego (świadczenia o zbliżonym kształcie od fundacji rodzinnej) z zastrzeżeniem warunku rozwiązującego, powiązanego z uzyskaniem

Oprócz warunku ingerującego w sferę osobistą uprawnionego za przeciwny ustawie należy również uznać warunek, który nadmiernie wiąże w aspekcie czasowym. Zagadnienie to zostanie omówione w ramach rozważań dotyczących zapisu zwykłego oraz świadczeń fundacji rodzinnej dla beneficjenta.

Analiza instytucji warunku uzasadnia stwierdzenie, że w przypadku czynności prawnych, które wywołują skutek z momentem śmierci podmiotu oświadczającego lub później, kompetencja w zakresie kształtowania treści warunku jest ograniczona. Współczesny hrabia Orgaz, dokonując dyspozycji uzyskujących skuteczność w związku ze swą śmiercią, może więc

31 Zob. np. J. Figurski, Art. 34 [Przyznanie świadczenia pod warunkiem albo z zastrzeżeniem terminu], w: *Fundacja rodzinna. Aspekty prawne i podatkowe. Komentarz*, red. P. Tomczykowski, Warszawa 2023, s. 90, nb. 1.

32 W tym przypadku zastrzeżenie warunku prowadzi do nadania zobowiązaniu z zapisu zwykłego alimentacyjnego charakteru. W kwestii ewolucji tej instytucji w prawie rzymskim zob. W. Dajczak, *Nabycie legatu pod warunkiem „pozostawania we wdowieństwie” w prawie rzymskim klasycznym i poklasycznym*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Prawo” 1992, t. 32, s. 11–21.

jedynie w ograniczonym zakresie projektować przyszłość przy użyciu tej instytucji. Pojawia się wobec tego pytanie, jakie są konsekwencje zastrzeżenia warunku zabronionego.

3.1.1. Ustanowienie zapisu zwykłego pod warunkiem zabronionym

Rozważając skutki, jakie dla zapisu zwykłego niesie zastrzeżenie warunku zabronionego, należy – wbrew powszechnie wyrażanemu stanowisku³³ – wykluczyć sankcję z art. 94 k.c., zarówno odnośnie do warunku zawieszającego, jak i do rozwiązującego. Niezależnie bowiem od innych argumentów sankcja ta nie uwzględnia funkcji wskazanego świadczenia oraz pomija wolę podmiotu oświadczającego, która – ze względu na jego śmierć – przybrała charakter ostateczny. Uzasadnia to poszukiwanie innych rozwiązań.

W analizowanym przypadku istnieją podstawy do wyznaczenia sankcji na podstawie art. 962 zd. 2–3 w zw. z art. 972 k.c. Zawarty w art. 972 k.c. nakaz odpowiedniego stosowania do zapisów zwykłych m.in. przepisów o powołaniu spadkobiercy oznacza, że przepisem odnoszonym jest również art. 962 k.c. Wobec brzmienia art. 975 k.c. nie znajduje zastosowania art. 962 zd. 1 k.c. Natomiast zastosowanie znajdujących modyfikacji, zd. 2–3. Wykładnia ta znajduje silne uzasadnienie w charakterze czynności prawnej *mortis causa*, regułach dotyczących wykładni testamentu oraz w wykładni historycznej. W świetle dekretu z 1946 r. – Prawo spadkowe³⁴ istnieją podstawy do stwierdzenia, że w art. 972 k.c. ustawodawca dokonał kondensacji norm w szerszym zakresie, niż uczynił to w art. 126 p.s.

33 Zob. np. E. Niezbecka, *Zapis...*, s. 162–163; K. Osajda, *Art. 975...*, nb. 6–7; tenże, *Art. 972 [Powołanie, niegodność i zdolność bycia spadkobiercą]*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, 2024, nb. 4; A. Paluch, *Granice...*, s. 173; E. Skowrońska-Bocian, J. Wierciński, *Art. 975...*, s. 231, nb. 3 (zaznaczając jednak, że takie rozwiązanie może budzić wątpliwości); M. Zelek, *Art. 975...*, s. 1516, nb. 4.

34 Art. 123 Dekretu z dnia 8 października 1946 r. – Prawo spadkowe (Dz.U. z 1946 r., poz. 328 ze zm.; dalej: „p.s.”) stanowił: „Warunek niemożliwy, przeciwny porządkowi publicznemu, ustawie lub dobremu obyczajom uważa się za nienapisany. Jeżeli jednak z woli spadkodawcy wynika, że bez dodania warunku nie ustanowiłby takiego zapisu, zapis jest nieważny”.

Odpowiednie stosowanie art. 962 w zw. z art. 972 k.c. oznacza, że jeżeli zapis zwykły jest uczyniony pod warunkiem niemożliwym, przeciwnym ustawie lub zasadom współżycia społecznego, zastrzeżenie to uważane jest za nieistniejące. Jeżeli jednak z treści testamentu lub z okoliczności wynika, że bez takiego zastrzeżenia zapis zwykły nie zostałby uczyniony, ustanowienie zapisu zwykłego jest nieważne. Przepisów tych nie stosuje się, jeżeli ziszczenie się lub nieziszczenie się warunku nastąpiło przed otwarciem spadku.

3.1.2. Przyznanie świadczeń od fundacji rodzinnej ustanowionej w testamencie pod warunkiem zabronionym

Ryzyko powstania sytuacji, w której przyznanie świadczeń od fundacji rodzinnej ustanowionej w testamencie następuje pod warunkiem zabronionym, jest ograniczane poprzez wymóg zachowania dla czynności prawnej ustalenia statutu formy aktu notarialnego pod rygorem nieważności (art. 26 ust. 1 u.f.r. w zw. z art. 73 § 2 zd. 1 k.c.). Jeżeli jednak mechanizm ten nie zadziała prawidłowo i w treści statutu fundacji rodzinnej zostanie zastrzeżony warunek zabroniony, pojawia się pytanie o sposób postępowania w takim przypadku. Można przy tym dostrzec, że jest to jedna z możliwych sytuacji, w których statut fundacji rodzinnej zawiera postanowienia sprzeczne z ustawą, mające na celu obejście ustawy, sprzeczne z zasadami współżycia społecznego albo z innych przyczyn wadliwe (zob. w szczególności art. 58 k.c.).

Należy przyjąć, że również w tym przypadku sankcja określona w art. 94 k.c. nie jest właściwa. Niezależnie od innych argumentów regulacja ta nie uwzględnia specyfiki statutu jako czynności prawnej, która – w określonym zakresie – jest skuteczna również w relacjach zewnętrznych fundacji rodzinnej, tj. z osobami trzecimi³⁵. Dostrzegając trudności w rozstrzygnięciu tego przypadku, można przedstawić następującą propozycję jego rozwiązania: skoro statut jest ustalany

35 Uzasadnione przy tym wydaje się stwierdzenie, że beneficjent będący członkiem zgromadzenia beneficjentów nie jest dla fundacji rodzinnej osobą trzecią (zob. np. art. 43 i art. 53 u.f.r., z uwzględnieniem art. 70 ust. 2 u.f.r.). Daje to podstawy do przyjęcia, że fundacja rodzinna nie posiada cech typowych dla osoby prawnej typu zakładowego.

w drodze czynności prawnej *inter vivos*, jednocześnie żadna z norm prawnych nie zakazuje modyfikacji jego treści, należy przyjąć, że w stadium fundacji rodzinnej w organizacji zmiana statutu jest dopuszczalna. Uzasadnione jednak jest stwierdzenie, że w tym stadium modyfikacja statutu jest elementem procesu jego ustalenia (korekta ustaleń), nie zaś zmiany w rozumieniu art. 26 ust. 2 pkt 12 u.f.r.³⁶ Konsekwencją takiego ujęcia jest stanowisko, zgodnie z którym w stadium organizacji modyfikującego ustalenia statutu może dokonać jedynie fundator (art. 26 ust. 1 u.f.r.). W przypadku

Pojawia się wobec tego pytanie, jaki sposób postępowania powinien przyjąć sąd rejestrowy w przypadku stwierdzenia, że statut fundacji rodzinnej ustanowionej w testamentie zawiera warunek zabroniony. Rozpoznając wniosek o wpis do rejestru fundacji rodzinnych, sąd ten jest bowiem obowiązany do merytorycznego badania dokumentów dołączonych do wniosku – w tym statutu fundacji rodzinnej (art. 114 ust. 4 pkt 2 u.f.r.) – pod względem zgodności ich treści z przepisami prawa (art. 116 ust. 1 u.f.r.). Oznacza to, że badanie obejmuje również ocenę ważności statutu⁴⁰. Gdyby zaakcepto-

Jaki sposób postępowania powinien przyjąć sąd rejestrowy, gdy statut fundacji rodzinnej ustanowionej w testamentie zawiera warunek zabroniony?

fundacji rodzinnej ustanowionej w testamentie nie jest to jednak możliwe. Nie można również skorzystać z instytucji pełnomocnika do ustalenia statutu³⁷, nie ma już bowiem podmiotu, w imieniu którego miałby działać pełnomocnik³⁸. Należy jednocześnie przyjąć, że wymóg zdolności prawnej fundatora nie jest modyfikowany przez art. 13 ust. 2 u.f.r. Przepis ten odnosi się bowiem do uprawnień fundatora (*verba legis*: „swoich uprawnień”), a te mają charakter niezbywalny (art. 13 ust. 1 u.f.r.) i niedziedziczny³⁹.

wać stanowisko, zgodnie z którym stwierdzenie przez sąd rejestrowy jakiegokolwiek sprzeczności załączonych dokumentów z przepisami prawa – bez względu na wagę – stanowi podstawę do odmowy wpisu fundacji rodzinnej do rejestru i oddalenia wniosku w sprawie⁴¹, w analizowanym przypadku zastosowanie znajdowałaby sankcja niewspółmierna, której skutków w żadnym trybie nie można byłoby już uchylić. Inną konsekwencją tego stanowiska mogłoby być pominięcie przez sąd rejestrowy przypadków wadliwości mniejszej wagi w celu ocalenia procesu tworzenia danej fundacji rodzinnej. Zasadne tym samym jest poszukiwanie rozwiązania zmierzającego do utrzymania statutu w mocy, po usunięciu z jego treści postanowień dotkniętych wadliwością, z uwzględnieniem reguł

36 Mechanizm zmiany stosowany zgodnie z tym przepisem znajduje zastosowanie po wpisie fundacji rodzinnej do rejestru, co potwierdza m.in. art. 26 ust. 4 u.f.r.

37 Por. np. postanowienie SN z 8 grudnia 1992 r., I CRN 182/92, OSNCP 1993, nr 7–8, poz. 139; wyrok SN z 12 kwietnia 2007 r., III CZP 26/07, cyt. wyżej.

38 Por. w tym zakresie wyrok SN z 24 stycznia 2008 r., I CSK 362/07, OSNC 2009, nr 3, poz. 46.

39 Przemawia za tym przede wszystkim ścisły związek tych uprawnień i obowiązków z osobą fundatora (art. 922 § 2 k.c.). Zob. też wyrok SN z 27 listopada 2020 r., I CSK 756/18, OSNC 2021, nr 10, poz. 66, w którym na tle ustawy o fundacjach potwierdzono, że uprawnienia fundatora mają charakter praw osobowych.

40 Tak np. na gruncie art. 23 ust. 1 Ustawy z dnia 20 sierpnia 1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (Dz.U. z 2023 r., poz. 685 ze zm.) postanowienie SN z 17 września 2008 r., III CSK 56/08, Legalis nr 539752. Należy przy tym uwzględnić różnice, jakie zachodzą między poszczególnymi typami osób prawnych oraz wpisami, jakich odnośnie do tych osób dokonuje sąd rejestrowy.

41 Zob. np. P. Stępień, *Art. 116 [Kompetencje sądu rejestrowego]*, w: *Fundacja rodzinna...*, s. 221, pkt 2, nb. 1.

określonych w art. 58 § 3 k.c., stosowanych również w drodze analogii legis.

Rozwiązanie takie – jak się wydaje się – można używać w drodze odpowiedniego stosowania przepisów o kuratorze dla osoby prawnej (art. 42 § 1–2 w zw. z art. 33¹ § 1 k.c.)⁴². Pozwala ono uwzględnić interes fundacji rodzinnej w organizacji, w przypadku której nie ma już fundatora uprawnionego do modyfikującego ustalenia statutu; jednocześnie czynności tej nie może dokonać sam podmiot podlegający rejestracji. Rozwiązanie to umożliwia również uwzględnienie interesu publicznego. Kurator – jako przedstawiciel ustawowy fundacji rodzinnej w organizacji – w granicach określonych w zaświadczeniu sądu i pod jego nadzorem, może w niezbędnym zakresie zmodyfikować treść statutu fundacji rodzinnej, tak aby zaistniały podstawy do wpisu do rejestru. Kwestię tę można jednak uznać za otwartą.

3.2. Zapis zwykły

3.2.1. Uwagi ogólne

Zapis zwykły⁴³ jest instytucją prawa spadkowego, która w szerokim zakresie umożliwia spadkodawcy projektowanie przyszłych sytuacji prawnych. Przemawiają za tym co najmniej dwa argumenty. Po pierwsze, przedmiotem zapisu zwykłego mogą być: świadczenie ciągłe⁴⁴, świadczenia okresowe⁴⁵ oraz świadczenia

sukcesywne⁴⁶, a więc takie, które stanowią element zobowiązania ciągłego. Spadkodawca może też zobowiązać spadkobiercę do zawarcia umowy zobowiązującej do świadczeń tego rodzaju⁴⁷. Uprawnienie spadkodawcy do wykreowania – na mocy zapisu zwykłego – stosunku zobowiązaniowego o charakterze ciągłym oznacza, że jego wola (współ)kształtuje sytuację prawną innych osób po jego śmierci. Po drugie, prawa i obowiązki z zapisu zwykłego uznaje się za dziedziczne⁴⁸, co umożliwia wielokrotne wyznaczanie podmiotu zobowiązanego i uprawnionego. Instytucja zapisu zwykłego może więc być rozważana jako instrument umożliwiający projektowanie przyszłości przez podmiot oświadczający po swojej śmierci.

Już na wstępie należy uwzględnić, że instytucja zapisu zwykłego lokalizuje się na styku prawa spadkowego i prawa zobowiązań. Skuteczność jego

testamentowe, w: *System prawa cywilnego*, t. 4. *Prawo spadkowe*, red. J.S. Piątkowski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1986, s. 255; S. Wójcik, F. Zoll, *Rozrządzenia testamentowe*, w: *System Prawa Prywatnego*, t. 10. *Prawo spadkowe*, red. B. Kordasiewicz, wyd. 3, Warszawa 2015, s. 453.

46 Zgodnie z proponowaną definicją świadczenia sukcesywne to powtarzające się, w ramach jednego stosunku zobowiązaniowego, równorzędne – tj. mające dla wierzyciela taką samą lub zbliżoną wagę – świadczenia jednorazowe (zob. A. Pyrżyńska, Art. 365¹ [Wygaśnięcie zobowiązania ciągłego (trwałego) w wyniku jego wypowiedzenia], w: *Kodeks cywilny*, t. 2. *Komentarz. Art. 353–626*, red. M. Gutowski, wyd. 3, Warszawa 2022, s. 163, nb. 6). Przy takim ujęciu nakaz sformułowany przez hrabiego Orgaza wobec poddanych może być, z perspektywy współczesnego prawa cywilnego, odczytywany jako wykreowanie zobowiązania do spełniania na rzecz parafii świadczeń sukcesywnych.

47 Por. w szczególności E. Niezbecka, *Zapis...*, s. 124–125. Zdaniem autorki przedmiotem zapisu może być obowiązek zawarcia przez spadkodawcę m.in. umowy najmu, dzierżawy, użyczenia.

48 Zob. np. W. Borysiak, Art. 922 [Pojęcie], w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, 2024, nb. 451; E. Niezbecka, Art. 968, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 4. *Spadki*, red. A. Kidyba, wyd. 4, Warszawa 2015, s. 186, nb. 10, 12; E. Skowrońska-Bocian, J. Wierciński, Art. 922 [Spadek], w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 6. *Spadki*, red. J. Gudowski, wyd. 2, Warszawa 2017, s. 41, nb. 83.

42 Możliwość odpowiedniego stosowania art. 42 k.c. do podmiotu określonego w art. 33¹ k.c., tym samym również do fundacji rodzinnej w organizacji, przyjmuje np. E. Gniewek, Art. 33¹ [Odpowiedzialność subsydiarna za zobowiązania jednostki], w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, wyd. 9, Warszawa 2019, s. 77, nb. 16. Autor uznaje jednak tę możliwość za iluzoryczną.

43 Rozważania można odpowiednio odnieść również do dłuższego zapisu.

44 Np. świadczenie podobne do świadczenia należnego dożywotnikowi (zob. wyrok SN z 1 czerwca 1965 r., I CR 72/65, OSNCP 1966, nr 12, poz. 214); podobne do świadczenia należnego biorącemu do używania (zob. wyrok SN z 23 lipca 2004 r., III CK 200/03, Legalis nr 277637); świadczenie usług (zob. E. Niezbecka, *Zapis...*, s. 96).

45 Przykładem jest renta – zob. np. uchwała SN z 21 grudnia 1971 r., III CZP 82/71, OSNCP 1972, nr 4, poz. 65; zob. też np. E. Niezbecka, *Zapis...*, s. 103; S. Wójcik, *Rozrządzenia*

ustanowienia jest wyznaczana przez normy prawa spadkowego. Natomiast wraz z otwarciem spadku między spadkobiercą a zapisobiercą dochodzi do nawiązania stosunku zobowiązaniowego⁴⁹. Ze względu na źródło tego stosunku jest on w pierwszej kolejności regulowany przez normy prawa spadkowego, w dalszej – prawa zobowiązań. Oznacza to, że wyznaczenie granic kompetencji przysługującej spadkodawcy przy ustanowieniu zapisu zwykłego następuje z uwzględnieniem norm zawartych w każdym z tych działów.

orzeczenia sądu⁵⁰. Właściwość zobowiązania ciągłego uzasadnia stwierdzenie, że stosunkowe zmniejszenie zapisu zwykłego oraz ograniczenie odpowiedzialności z tego tytułu może nastąpić w drodze wypowiedzenia jako czynności prawnej szczególnie przystosowanej do zakończenia zobowiązania tego rodzaju. Uprawnienie to przysługuje zarówno spadkobiercy, jak i zapisobiercy, który poprzez dokonanie wypowiedzenia może uniknąć odpowiedzialności z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia. Podstawą wypowiedzenia jest ustawa, tj.

Ustalenie, jaki mechanizm wygaśnięcia zobowiązania ciągłego z zapisu zwykłego został zastosowany przez testatora, następuje z uwzględnieniem *favor testamenti*.

W pewnych przypadkach skutki zapisu zwykłego wiążącego w nadmiernym aspekcie czasowym można uchylić już na podstawie norm prawa spadkowego. Chodzi o sytuacje, w których spadkobierca, zgodnie z przepisami o zachowku, może żądać stosunkowego zmniejszenia zapisu zwykłego (art. 1003–1005 k.c.) lub też ograniczenia odpowiedzialności za długi z tego tytułu (art. 1033 i art. 998 § 1 k.c.). Zastosowanie tych przepisów w przypadku, gdy zapis zwykły jest źródłem zobowiązania ciągłego, oznacza, że stosunek zobowiązaniowy ulega zakończeniu z mocą na przyszłość. Określając mechanizm wygaśnięcia tego zobowiązania, należy – ze względu na wymóg poszanowania autonomii spadkobiercy – wykluczyć wygaśnięcie *ex lege*, a wobec braku podstawy ustawowej – na podstawie

przepisy prawa spadkowego, w szczególności art. 1004 i art. 1033 k.c. Zgodnie z regułami ogólnymi wypowiedzenie wywołuje skutek *ex nunc*, tj. znosi zobowiązanie ciągłe z zapisu zwykłego z mocą na przyszłość.

Wyznaczenie czasu trwania zobowiązania ciągłego w drodze wypowiedzenia może jednak prowadzić do sytuacji, w której rozmiar świadczenia (świadczeń) należnego zapisobiercy na podstawie tego stosunku wykracza poza granice obowiązku spadkobiercy określone zgodnie z przepisami prawa spadkowego. Jeśli w takiej sytuacji spadkobierca zamierza w pełnym zakresie skorzystać z ochrony przewidzianej w prawie spadkowym, powinien ponadto (tj. oprócz dokonania wypowiedzenia) odstąpić, w oznaczonej części, od zobowiązania ciągłego z tytułu zapisu zwykłego, a w przypadku dokonania nadpłaty – podnieść roszczenie z tytułu świadczenia nienależnego⁵¹. Zakres jego uprawnień jest wyznaczany z uwzględnieniem

49 Zamiast wielu zob. S. Wójcik, *Rozrządzenia testamentowe...*, s. 252. Jeżeli jednak zapis zwykły został ustanowiony z zastrzeżeniem terminu początkowego lub pod warunkiem zawieszającym, do czasu zajścia tych zdarzeń jest to stosunek prawny typu względnego (zob. A. Pyrzyńska, *Zobowiązanie ciągle jako konstrukcja prawna*, Poznań 2017, s. 415; odmiennie E. Niezbecka, *Zapis...*, s. 166).

50 Podstawy takiej nie stwarza np. art. 686 Ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2023 r., poz. 1550 ze zm.).

51 Por. P. Księżak, *Art. 1003 [Zmniejszenie zapisów i poleceń] w: Kodeks cywilny. Komentarz*, 2024, nb. 8.

art. 411 k.c. (przede wszystkim pkt 1) oraz przepisów o przedawnieniu roszczeń.

Przepisy prawa spadkowego nie zapewniają jednak spadkobiercy pełnej ochrony przed skutkami ustanowienia zapisu zwykłego o wieczystym charakterze. Mogą one np. nie znaleźć zastosowania ze względu na wartość stanu czynnego spadku, odmienną od regulacji art. 1003–1005 k.c. wolę spadkodawcy lub też brak uprawnionych do zachowku. Uzasadnia to sięgnięcie do instrumentów prawa zobowiązań.

Dla analizowanego przypadku podstawowe znaczenie ma zasada ograniczonego trwania w czasie stosunku zobowiązaniowego (zakaz zobowiązań wieczystych)⁵², wyrażana przez normę o charakterze bezwzględnie wiążącym⁵³. Zasada ta wyznacza jedną z podstawowych cech zobowiązania. Brak podstaw do przyjęcia, że nie znajduje ona zastosowania do stosunku zobowiązaniowego z zapisu zwykłego. Za odmową jej stosowania nie przemawiają w szczególności: fakt uzyskania przez spadkobiercę korzyści bez ekwiwalentu, autonomia w zakresie przyjęcia przez niego spadku czy też wyznaczenie przez ustawodawcę granic odpowiedzialności spadkobiercy z tytułu zapisów zwykłych⁵⁴. Regulacje te nie dają bowiem podstaw do stwierdzenia, że ustawodawca kształtuje zobowiązanie z zapisu zwykłego w sposób tak zasadniczo różniący się od uregulowań dotyczących innych stosunków zobowiązaniowych⁵⁵. Uzasadnia to stwierdzenie, że zasada ograniczonego trwania w czasie stosunku zobowiązaniowego współwyznacza granice kompetencji spadkodawcy przy ustanowieniu zapisu zwykłego, niezależnie od wartości przedmiotu zapisu.

Wynikający z zasady ograniczonego trwania w czasie stosunku zobowiązaniowego zakaz kształtowania treści czynności prawnej w sposób, który prowadziłyby do nadmiernego wiązania stron w aspekcie czasowym oznacza m.in., że w konstrukcję zobowiązania ciągłego musi zostać wpisany mechanizm wygaśnięcia. Nie występuje tu bowiem charakterystyczny dla zobowiązań ze świadczeniem jednorazowym automatyzm wygaśnięcia na skutek wykonania⁵⁶. W przypadku ustanowienia zapisu zwykłego mechanizm wygaśnięcia powinien wyznaczyć testator – albo poprzez jego wskazanie, przede wszystkim przy użyciu konstrukcji czasu oznaczonego/nieoznaczonego, albo poprzez ukształtowanie zapisu zwykłego w sposób pozwalający na zastosowanie mechanizmu ustawowego, bez potrzeby jego doprecyzowania w drodze czynności prawnej (przede wszystkim renta dożywotnia – art. 905 w zw. z art. 907 § 1 k.c.). Zgodnie z regułami prawa spadkowego ustalenie, jaki mechanizm wygaśnięcia został zastosowany przez testatora, następuje z uwzględnieniem zasady *favor testamenti* (art. 948 k.c.). Może to np. uzasadniać stwierdzenie, że zobowiązanie ciągle z zapisu zwykłego zostało ustanowione na czas oznaczony, pomimo nieoznaczenia przez spadkodawcę w testamencie czasu trwania zobowiązania, albo też przyjęcie odpowiednio długiego terminu wypowiedzenia.

Określając mechanizm wygaśnięcia zobowiązania ciągłego z zapisu zwykłego należy uwzględnić różnorodny charakter poszczególnych stosunków zobowiązaniowych. Dotyczy to w szczególności sytuacji, w której rozrządzenie testamentowe jest samodzielną podstawą powstania stosunku zobowiązaniowego o charakterze ciągłym, oraz sytuacji, gdy zobowiązanie tego rodzaju powstaje dopiero na skutek zawarcia umowy w wykonaniu zapisu zwykłego. W typowej sytuacji pierwszy przypadek zachodzi wówczas, gdy zapisobierca nie jest zobowiązany do świadczenia na rzecz spadkobiercy (np. renta nieodpłatna). Brzmienie art. 907 § 1 k.c. zdaje się potwierdzać zasadę, że jeżeli świadczenie spadkobiercy na rzecz zapisobiercy jest podobne do świadczenia z określonej umowy nazwanej (np. dożywocia, użyczenia), do stosunku zobowiązaniowego z zapisu zwykłego zastosowanie znajdują, w drodze analogii, przepisy regulujące tę umowę (np. art. 715 k.c.)⁵⁷. Natura

52 Zob. A. Pyrżyńska, *Zobowiązanie ciągle...*, s. 289 i n.

53 Tamże, s. 319.

54 Nie można pomijać faktu, że wykonywanie zobowiązania z zapisu zwykłego wiąże się dla spadkobiercy zarówno z obowiązkiem spełnienia świadczenia (świadczeń), w tym osobistego świadczenia, jak i z szeregiem innych obowiązków, np. ubezpieczenia, utrzymania rzeczy w odpowiednim stanie, dokonywania stosownych rozliczeń, waloryzacji świadczenia.

55 Por. J. Gwiazdomorski, *Prawo spadkowe w zarysie*, wyd. 3, Warszawa 1972, s. 265: „stosunek prawny, istniejący między zapisobiercą a obciążonym, ma mieć wszelkie znamiona stosunku zobowiązaniowego (art. 968 k.c.)”.

56 Zob. A. Pyrżyńska, *Zobowiązanie ciągle...*, s. 348 i nast.

57 Por. wyrok SN z 1 czerwca 1965 r., I CR 72/65, cyt. wyżej.

zobowiązania z zapisu zwykłego przemawia przy tym na rzecz stanowiska, że jeżeli rozrządzenie testamentowe jest samodzielnym źródłem zobowiązania, zapisobierca może wypowiedzieć zobowiązanie w każdym czasie. W przypadku natomiast, gdy obowiązek świadczenia ma spoczywać również na zapisobiercy, do wykonania zapisu zwykłego niezbędne jest zawarcie umowy zgodnej z treścią rozrządzenia (np. najmu czy dzierżawy). Do tej umowy zastosowanie znajdują właściwe przepisy prawa zobowiązań, również w zakresie czasu trwania oraz sposobu wygaśnięcia (np. art. 661 k.c., także w zakresie § 2).

Zasada *favor testamenti* oraz reguła wyrażona w art. 58 § 3 k.c. uzasadniają stwierdzenie, że zapis zwykły jest skuteczny również wówczas, gdy wiąże w nadmiernym aspekcie czasowym, w tym poprzez wprowadzenie stanu długotrwałej niepewności co do ziszczenia się warunku. W takiej jednak sytuacji, uwzględniając zasadę ograniczonego trwania w czasie stosunku zobowiązaniowego, możliwa jest korekta czasu wiązania tym stosunkiem albo korekta mechanizmu jego wygaśnięcia. Tryb korekty zależy od charakteru zobowiązania ciągłego wynikającego z zapisu zwykłego. W szczególności zastosowanie mogą znaleźć: normy substytucyjne (art. 58 § 1 *in fine* k.c.), instytucja nieważności części czynności prawnej (art. 58 § 3 k.c.) czy też swobodne wypowiedzenie (art. 365¹ k.c.), po uprzedniej modyfikacji treści stosunku zobowiązaniowego z uwzględnieniem zasady ograniczonego trwania w czasie⁵⁸.

Dokonana analiza uzasadnia stwierdzenie, że w polskim systemie prawnym instytucja zapisu zwykłego nie stwarza podstaw do ustanowienia przez współczesnego hrabiego Orgazę długoterminowego stosunku zobowiązaniowego. Prawo spadkowe nie modyfikuje bowiem jednej z podstawowych zasad prawa zobowiązań, zgodnie z którą trwanie w czasie stosunku zobowiązaniowego jest ograniczone.

3.2.2. Podstawienie powiernicze zapisobiercy zwykłego

Przez podstawienie powiernicze zapisobiercy zwykłego spadkodawca zobowiązuje zapisobiercę zwykłego (zapisobiercę podstawiony) do zachowania przedmiotu

zapisu zwykłego i przekazania tego przedmiotu osobie wskazanej przez spadkodawcę⁵⁹. Moment przekazania nie musi się wiązać ze śmiercią zapisobiercy podstawionego⁶⁰. Rozważenia wymaga, czy takie rozwiązanie jest dopuszczalne w polskim systemie prawnym. Zgodnie bowiem z art. 972 k.c. przepisy o powołaniu spadkobiercy stosuje się odpowiednio do zapisów. Przepisy o podstawieniu spadkobiercy (art. 963–964 k.c.) przynależą do grupy przepisów odnoszonych.

We współczesnej literaturze dominuje stanowisko, zgodnie z którym zakaz podstawienia powierniczego (art. 964 k.c.) nie znajduje zastosowania do zapisu zwykłego. Ma za tym przemawiać odmienne niż przy powołaniu spadkobiercy (art. 962 k.c.) uregulowanie problematyki warunku i terminu (art. 975 k.c.)⁶¹. Podstawienie powiernicze uznaje się bowiem za odmianę rozrządzenia warunkowego lub z zastrzeżeniem terminu⁶². Konsekwencją zaakceptowania takiego stanowiska mogłoby być stwierdzenie, iż podstawienie powiernicze zapisobiercy zwykłego dostarcza współczesnemu hrabiemu Orgazowi użytecznego instrumentu do projektowania przyszłości po swojej śmierci w nieograniczonym aspekcie czasowym⁶³, z uwzględnieniem cech zapisu zwykłego (art. 968 § 1 k.c.).

59 Zob. np. wyrok SN z 24 września 2004 r., I CK 246/04, Legalis nr 67318.

60 Por. A. Paluch, *Granice...*, s. 184.

61 Tak w szczególności: P. Księżak, *Podstawienie powiernicze zapisobiercy*, w: *Rozprawy cywilistyczne. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Edwardowi Drozdowi*, red. M. Pecyna, J. Pisuliński, M. Podrecka, Warszawa 2013, s. 561–568; J. Wierciński, *Uwagi o zakazie podstawienia powierniczego*, „Przegląd Sądowy” 2011, nr 5, s. 104; S. Wójcik, F. Zoll, *Rozrządzenia testamentowe...*, s. 451. Odmienne np. J. Gwiazdomorski, *Prawo spadkowe...*, s. 263. Zob. też wyrok SN z 5 września 2008 r., I CSK 51/08, Legalis nr 150518.

62 Zob. S. Wójcik, F. Zoll, *Rozrządzenia testamentowe...*, s. 485.

63 Zob. np. P. Księżak, *Podstawienie powiernicze...*, s. 567. Zdaniem tego autora podstawienie powiernicze zapisobiercy zwykłego może trwać przez pokolenia, a spadkodawca, ustanawiając taki zapis, powinien posłużyć się ogólną formułą: „każdoczesny zapisobierca zwykły obciążony zostaje zapisem zwykłym polegającym na obowiązku przeniesienia przedmiotu zapisu na rzecz swojego najstarszego dziecka po osiągnięciu przez nie 25 roku życia”.

58 Szerzej A. Pyrżyńska, *Zobowiązanie ciągle...*, s. 543 i n.

Stanowisko to budzi wątpliwości. Zwolennicy podważenia powierniczego zapisobiercy zwykłego koncentrują swoją argumentację wokół problematyki warunku lub terminu, pomijając natomiast brzmienie art. 972 k.c. Zgodnie z tym przepisem do zapisów stosuje się odpowiednio m.in. przepisy o zdolności do dziedziczenia. O zdolności tej, zgodnie z art. 927 § 1 k.c., rozstrzyga chwila otwarcia spadku po spadkodawcy, który ustanowił zapis zwykły, z uwzględnieniem § 2–3 wskazanego przepisu⁶⁴. Tym samym w chwili otwarcia spadku każdy zapisobierca zwykły, którego dotyczy rozrządzenie testamentowe spadkodawcy, musi spełniać wymóg zdolności do bycia zapisobiercą w rozumieniu art. 927 w zw. z art. 972 k.c. Potwierdza to brzmienie art. 968 § 1 k.c. („na rzecz oznaczonej osoby”). Wykładnia, zgodnie z którą o zdolności tej miałyby rozstrzygać inna chwila, w tym chwila śmierci powiernika (kolejnego powiernika), zmierza do obejścia wskazanego wymogu. Stwierdzenie to należy odnieść zarówno do przypadku, w którym zgodnie z wolą spadkodawcy powiernik ma dokonać czynności prawnej *inter vivos*, jak i do przypadku czynności prawnej *mortis causa*.

Jeżeli jednak nie narusza to wymogu zdolności do bycia zapisobiercą, dopuszczalne jest ustanowienie zapisu zwykłego z zastrzeżeniem warunku lub terminu w taki sposób, aby uzyskać skutek w jakimś zakresie zbliżony do podstawienia powierniczego zapisobiercy zwykłego. Zastosowanie takiego rozwiązania pozwala jednak projektować przyszłość po śmierci spadkodawcy tylko w ograniczonym aspekcie czasowym. Brzmienie art. 927 k.c. stwarza bowiem silną podstawę do stwierdzenia, że w polskim systemie prawnym spadkodawca – co do zasady – kształtuje sytuację prawną innych osób na moment swej śmierci. Wszelkie ustawowe wyjątki od tej reguły powinny być wykładane

64 Odrębną kwestią, istotną dla wyznaczenia kręgu osób posiadających zdolność do bycia zapisobiercą, jest określenie statusu prawnego embrionu przed implantacją do organizmu kobiety. Jeżeli zaakceptować stanowisko, zgodnie z którym jest to dziecko poczęte w rozumieniu art. 927 § 2 k.c., zasadny jest postulat określenia przez ustawodawcę terminu – liczonego od śmierci spadkodawcy albo od ogłoszenia testamentu – w ciągu którego powinno nastąpić żywe urodzenie, aby dziecko uzyskało zdolność wymaganą przez prawo spadkowe.

ściśle, a ich rozszerzenie może następować jedynie w drodze zmiany ustawy.

3.3. Świadczenia fundacji rodzinnej dla beneficjenta

Ze względu na cel ustanowienia fundacji rodzinnej zakres uprawnień przysługujących fundatorowi jest szerszy niż ten dotyczący spadkodawcy. Spadkodawca, co do zasady, kształtuje sytuację prawną innych osób na moment swojej śmierci (art. 922 § 1 k.c.). Fundator natomiast, składając oświadczenie o ustanowieniu fundacji rodzinnej w testamencie (art. 11 u.f.r.), zmierza do utworzenia osoby prawnej, której celem jest gromadzenie mienia, zarządzanie nim w interesie beneficjentów oraz spełnianie na ich rzecz świadczeń (art. 2 ust. 1 zd. 1 u.f.r.). Ustalając statut, w tym określając zasady jego zmiany (art. 26 ust. 2 pkt 12 u.f.r.), fundator może w szerokim zakresie zaprojektować przyszłość po swojej śmierci. Uzasadnia to stwierdzenie, że w polskim systemie prawnym formuła fundacji rodzinnej jest najlepiej przygotowana do okazywania przez współczesnego hrabiego Orgaza nieograniczonej w czasie szczodrości.

Stanowisko to potwierdzają poszczególne regulacje ustawy o fundacji rodzinnej. Po pierwsze, określając w statucie w odpowiedni sposób szczegółowy cel fundacji rodzinnej (art. 2 ust. 1 zd. 2 u.f.r.), fundator może ustanowić osobę prawną istniejącą w nieograniczonym aspekcie czasowym (zob. np. art. 26 ust. 2 pkt 7 u.f.r.). Po drugie, beneficjentem fundacji rodzinnej mogą być również osoby prawne i tzw. osoby ustawowe (art. 33¹ k.c.), będące organizacją pozarządową (art. 30 ust. 1 pkt 2 u.f.r.). Po trzecie, jeżeli beneficjentem fundacji rodzinnej jest osoba fizyczna, statut nie musi wskazywać jej imiennie, lecz wystarczy wyznaczenie sposobu określenia uprawnionego (art. 26 ust. 2 pkt 4 u.f.r.), np. poprzez odwołanie się do pokrewieństwa. Oznacza to, że wyznaczanie beneficjenta może następować wraz z upływem czasu. Po czwarte, krąg beneficjentów może być zmienny (zob. np. art. 14 ust. 2 u.f.r.). Po piąte, fundator może uzależnić powstanie lub ustanie uprawnienia do świadczenia od zdarzeń przyszłych, zachodzących po jego śmierci (zob. w szczególności art. 34 ust. 1 w zw. z art. 26 ust. 2 pkt 4 u.f.r.).

Tak długo więc, jak istnieje podmiot zobowiązany do świadczeń (fundacja rodzinna), dysponujący majątkiem umożliwiającym ich spełnianie, oraz jak długo

działa mechanizm wskazywania beneficjentów lub też istnieje organizacja pozarządowa będąca beneficjentem, tak długo szczerobliwa wola fundatora może być realizowana. Należy przyjąć, że ze względu na cel utworzenia fundacji rodzinnej oraz cechy należnych od niej świadczeń zasada ograniczonego trwania w czasie stosunku zobowiązaniowego nie znajduje w tym przypadku zastosowania.

3.4. Umowy 'inter vivos'

Na zakończenie rozważań dotyczących instytucji prawa cywilnego, przy użyciu których podmiot oświadczający może projektować przyszłość po swojej śmierci, należy odnieść się – choćby krótko – do umów *inter vivos* uzyskujących pełną skuteczność z chwilą śmierci jednej ze stron.

Za podstawowy przykład takiej umowy uznaje się darowiznę na wypadek śmierci⁶⁵. W podobny sposób mogą jednak zostać ukształtowane również inne umowy nieodpłatne, np. użyczenie, umowa z art. 708 k.c., nieoprocenowana pożyczka, nieod-

wiążą się one z pytaniem o sposób kwalifikacji śmierci jako zdarzenia prawnego, w szczególności na gruncie przepisów o warunku oraz terminie. Specyfika śmierci uzasadnia daleko idącą ostrożność w ujmowaniu tego zdarzenia we wskazanych kategoriach, co nie wyłącza jednak – w pewnych przypadkach – stosowania przepisów o warunku lub terminie w drodze analogii *legis* (zob. np. art. 157 § 1 k.c.). W dalszej kolejności pojawiają się wątpliwości w kwestii oceny takiej umowy na gruncie przepisów prawa spadkowego, w tym zakazu umów o spadek po osobie żyjącej, ochrony wierzycieli spadkowych czy przepisów o zachowku. Można wreszcie wskazać, że w pewnych sytuacjach pojawia się wątpliwość w zakresie dopuszczalności tych umów w świetle zasady wolności. Dotyczy to w szczególności sytuacji, w której spadkobierca jest zobowiązany do świadczenia usług, w tym osobiście.

Z perspektywy projektowania przyszłości przez podmiot oświadczający przydatność umów *inter vivos*, które uzyskują pełną skuteczność z chwilą śmierci jednej ze stron, nie rysuje się więc wyraźnie. Jeśli ponadto

Instytucja fundacji rodzinnej jest dobrze przystosowana do projektowania przyszłości po śmierci fundatora.

płatne świadczenie usług. Śmierć jako zdarzenie powodujące uzyskanie przez umowę pełnej skuteczności może ponadto dotyczyć umów o charakterze odpłatnym, np. najmu, sprzedaży, leasingu, odpłatnego świadczenia usług. Oznacza to, że z momentem śmierci spadkodawcy spadkobierca może stać się podmiotem wyłącznie zobowiązanym albo jednocześnie zobowiązanym i uprawnionym.

Na tle wskazanych umów pojawia się szereg wątpliwości natury teoretycznej. W pierwszej kolejności

uwzględni się, że w przypadku umów zobowiązaniowych obowiązuje zasada ograniczonego trwania w czasie (zakaz zobowiązań wieczystych), można przyjąć, że współczesny hrabia Orgaz, poszukując podstawy dla swej szczerobliwości, w bardzo ograniczonym zakresie znajdzie ją w analizowanej kategorii umów.

4. Wnioski

Czas na podsumowanie rozważań. Dyspozycja dokonana przez hrabiego Orgaza doprowadziła do rozkwitu parafii San Tomé w Toledo oraz wsparła prowadzone przez nią dzieła charytatywne. Umożliwiła jednocześnie – co ze współczesnej perspektywy wydaje się najistotniejsze – sfinansowanie dzieła wybitnego, które do dzisiaj zachwyca i inspiruje. Udało się

⁶⁵ Zob. w szczególności uchwała SN z 13 grudnia 2013 r., III CZP 79/13, cyt. wyżej, w której analizowana konstrukcja została uznana za dopuszczalną, jeżeli darowizna odnosi się do konkretnej rzeczy lub prawa.

to, ponieważ prawidłowo zarządzano uzyskiwanymi korzyściami, jednocześnie zaś bieg historii był przychylny zarówno dla miasta Toledo, jak i dla kościoła San Tomé i samego obrazu. Jednakże skutkiem tej dyspozycji było związanie mieszkańców miasta Orgaz obowiązkiem spełniania świadczeń przez wiele lat, niezależnie od ich woli, własnych potrzeb oraz zmieniających się okoliczności.

Odnosząc ten przypadek do czasów współczesnych, trzeba stwierdzić, że polskie prawo cywilne w bardzo ograniczonym zakresie zezwala na dyspozycje tego rodzaju. Są one dopuszczalne jedynie na podstawie ustawy o fundacji rodzinnej, podmiotem zobowiązanym do świadczeń jest bowiem ustanowiona i wyposażona w tym celu osoba prawna. Rozwiązania te należy ocenić pozytywnie. Można jednak dostrzec, że instytucja fundacji rodzinnej niesie ze sobą również pewne zagrożenia dla obrotu prawnego oraz stosunków społecznych. Dotyczy to w szczególności ograniczenia beneficjentów w dysponowaniu majątkiem (zamrożenie majątku) oraz utrwalania różnic majątkowych w społeczeństwie (koncentracja majątku).

Ze względu na krótki czas obowiązywania ustawy trudno ocenić, na ile formuła fundacji rodzinnej sprawdzi się w praktyce, zwłaszcza gdy w zamierzeniu fundatora podmiot ten ma trwać przez kolejne pokolenia. Nakaz, aby w statucie fundacji rodzinnej określić zasady jego zmiany, może chronić fundację rodzinną przed petryfikacją sposobu funkcjonowania, wbrew zmieniającej się rzeczywistości. Na skutek kolejnych zmian statutu może jednak dojść do wypaczenia idei leżącej u podstaw ustanowienia fundacji rodzinnej, a w konsekwencji do naruszenia (zagrożenia) interesów (niedoszłych) beneficjentów.

Bibliografia

- Borysiak W., Art. 922 [Pojęcie], w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. W. Borysiak, wyd. 32, Legalis/el. 2024.
- Borysiak W., *Dziedziczenie. Konstrukcja prawa i ochrona*, Warszawa 2013.
- Bosek L., Art. 31 [Zasada poszanowania i ochrony wolności człowieka], w: *Konstytucja RP*, t. 1. *Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016, s. 751–818.
- Bosek L., *Gwarancje godności ludzkiej i ich wpływ na polskie prawo cywilne*, Warszawa 2012.
- Dajczak W., *Pojęcie legatu pod warunkiem „pozostawania we wdowieństwie” w prawie rzymskim klasycznym i poklasycznym*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Prawo” 1992, t. 32, s. 11–21.
- Figurski J., Art. 34 [Przyznanie świadczenia pod warunkiem albo z zastrzeżeniem terminu], w: *Fundacja rodzinna. Aspekty prawne i podatkowe. Komentarz*, red. P. Tomczykowski, Warszawa 2023, s. 89–90.
- Gniewek E., Art. 33¹ [Odpowiedzialność subsydiarna za zobowiązania jednostki], w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, wyd. 9, Warszawa 2019, s. 75–77.
- Gonzalo Ruiz de Toledo, <http://www.villadeorgaz.es/orgaz-conde-senores-4.htm> (dostęp: 4.01.2024).
- Gwiazdomorski J., *Prawo spadkowe w zarysie*, wyd. 3, Warszawa 1972.
- Księżak P., Art. 1003 [Zmniejszenie zapisów i poleceń], w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. W. Borysiak, wyd. 32, Legalis/el. 2024.
- Księżak P., *Podstawienie powiernicze zapisobiercy*, w: *Rozprawy cywilistyczne. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Edwardowi Drozdowi*, red. M. Pecyna, J. Pisuliński, M. Podrecka, Warszawa 2013, s. 561–568.
- Mariás F., *Cuestionando un mito en Candía y Toledo: leyendo documentos y escritos de El Greco*, „Erytheia: Revista de estudios bizantinos y neogriegos” 2014, nr 35, s. 121–154.
- Niebecka E., Art. 968, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 6. *Spadki*, red. A. Kidyba, wyd. 4, Warszawa 2015, s. 182–190.
- Niebecka E., *Zapis*, Lublin 1990.
- Osajda K., Art. 972 [Powołanie, niegodność i zdolność bycia spadkobiercą], w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. W. Borysiak, wyd. 32, Legalis/el. 2024.
- Osajda K., *Komentarz do art. 975 [Dopuszczalność warunku lub terminu]*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. W. Borysiak, wyd. 32, Legalis/el. 2024.
- Paluch A., *Granice swobody rozrządzania majątkiem na wypadek śmierci w prawie polskim*, Warszawa 2021.
- Pyrzyńska A., Art. 365¹ [Wygaśnięcie zobowiązania ciągłego (trwałego) w wyniku jego wypowiedzenia], w: *Kodeks cywilny*, t. 2. *Komentarz. Art. 353–626*, red. M. Gutowski, wyd. 3, Warszawa 2022, s. 158–178.
- Pyrzyńska A., *Zobowiązanie ciągle jako konstrukcja prawna*, Poznań 2017.
- Radwański Z., *Treść czynności prawnej*, w: *System Prawa Prywatnego*, t. 2. *Prawo cywilne – część ogólna*, red. Z. Radwański, wyd. 2, Warszawa 2008, s. 220–283.
- Safjan M., *Wprowadzenie*, w: *Konstytucja RP*, t. 1. *Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016, s. 71–117.

- Skowrońska-Bocian E., Wierciński J., *Komentarz do art. 922 [Spadek]*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 6. *Spadki*, red. J. Gudowski, wyd. 2, Warszawa 2017, s. 21–51.
- Skowrońska-Bocian E., Wierciński J., *Komentarz do art. 975 [Zapis z warunkiem lub terminem]*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 6. *Spadki*, red. J. Gudowski, wyd. 2, Warszawa 2017, s. 231.
- Stępień P., *Komentarz do art. 116 [Kompetencje sądu rejestrowego]*, w: *Fundacja rodzinna. Aspekty prawne i podatkowe. Komentarz*, red. P. Tomczykowski, Warszawa 2023, s. 220–223.
- Strzępka J., *Art. 4*, w: B. Sagan, J. Strzępka, *Prawo o fundacjach. Komentarz*, Katowice 1992, s. 20–37.
- Swaczyna B., *Warunkowe czynności prawne*, Warszawa 2012.
- Trzewik J., *Ustanowienie fundacji w testamencie – czynność prawna mortis causa czy inter vivos?*, „Przegląd Sejmowy” 2021, nr 4, s. 189–203.
- Vallentin A., *El Greco*, przeł. H. Ostrowska-Grabska, Warszawa 1958.
- Wierciński J., *Uwagi o swobodzie testowania*, w: *Prawo handlowe XXI wieku. Czas stabilizacji, ewolucji czy rewolucji. Księga jubileuszowa Profesora Józefa Okolskiego*, red. M. Modrzejewska, Warszawa 2010, s. 1244–1256.
- Wierciński J., *Uwagi o zakazie podstawienia powierniczego*, „Przegląd Sądowy” 2011, nr 5, s. 95–108.
- Wójcik S., *Rozrządzenia testamentowe*, w: *System prawa cywilnego*, t. 4. *Prawo spadkowe*, red. J.S. Piąkowski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1986, s. 220–270.
- Wójcik S., Zoll F., *Rozrządzenia testamentowe*, w: *System Prawa Prywatnego*, t. 10. *Prawo spadkowe*, red. B. Kordasiewicz, wyd. 3, Warszawa 2015, s. 421–501.
- Załucki M., *Art. 927 [Zdolność do dziedziczenia]*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Załucki, wyd. 3, Warszawa 2023, s. 1798–1800.
- Zelek M., *Art. 975 [Dopuszczalność warunku lub terminu]*, w: *Kodeks cywilny*, t. 3. *Komentarz. Art. 627–1088*, red. M. Gutowski, wyd. 3, Warszawa 2022, s. 1515–1517.